

Н.В. Коваліско

N. V. Kovalisko

ПРОФЕСІЯ ЯК КРИТЕРІЙ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ

Abstract. The article substantiates theoretically the essence and meaning of a profession as one of the criteria, the status index, of social stratification in the modern society and analyzes the channels of ascending mobility and the reproduction of a stratification structure through the education as a system of redistribution of future profession positions.

Постановка проблеми. Існує безліч стратифікаційних критеріїв, за якими можна структурувати будь-яке суспільство. З кожним із них пов'язані особливі способи детермінації та відтворення соціальної нерівності. Характер соціального розшарування та спосіб його утвердження у своїй єдності утворюють те, що можна назвати стратифікаційною системою суспільства. Коли мова йде про основні типи стратифікаційних систем, звичайно аналізують кастову, рабовласницьку, станову і класову диференціацію, запропоновану Е. Гіденсом [1, с. 290]. При цьому прийнято ототожнювати ці стратифікаційні системи з історичними типами суспільного устрою, що спостерігаються в сучасному світі чи вже залишилися у минулому. Російський соціолог В.В. Радаєв дотримується дещо іншого підходу, вважаючи, що будь-яке конкретне суспільство складається з комбінацій різних стратифікаційних систем і безлічі їхніх перехідних форм та пропонує власні типи стратифікаційних систем, що можуть бути використані для опису будь-якого соціального організму [2, с. 49].

Однією з запропонованих стратифікаційних систем є соціально-професійна, яка передбачає, що групи в суспільстві поділяються за змістом і умовами своєї праці. Особливу ж роль виконують кваліфікаційні вимоги, що висувуються до виконання тієї чи іншої професійної ролі, – володіння відповідним досвідом, уміннями та навичками. Твердження й підтримка ієрархічних порядків у даній системі здійснюється за допомогою кваліфікаційних сертифікатів (дипломів, ліцензій, патентів).

Професія, місце праці людини – це один з фактів, за якими судять про неї і вона судить сама про себе. Саме тому феномен професії не змінює свою роль і значення в житті людини, залишаючись обов'язковою частиною нашої повсякденності. Професія виступає синтетичним показником, здатним охопити майже всю сукупність аспектів соціального буття. У сучасному суспільстві професія постає як важливий і значущий аспект отриманого соціального образу, вона функціонує як зручний засіб соціального маркування та відіграє велику роль в уявленні про себе [3, с. 205]. Професія є ключовим поняттям для соціологічного аналізу, крім професійної діяльності як такої, вона включає тип соціального досвіду та соціального статусу. Всі перераховані вище факти обумовлюють актуальність проблеми визначення сутності та значення феномену професії як критерію стратифікації.

Аналіз досліджень та наукових робіт, що присвячені проблемам соціології професії, вказує на велику кількість різних визначень її центрального поняття. Причому складність полягає не в тому, що багато відомих визначень охоплюють протилежні аспекти феномену професії. Вони, скоріше, лише описують окремі моменти замість того, щоб спробувати правильно визначити сутність і специфіку досліджуваного феномену.

Соціологія професій розвивалася в тісній взаємодії з такими галузевими напрямками, як соціологія праці, індустріальна соціологія, соціологія освіти, а також із загальними соціологічними теоріями соціальної структури, соціальної стратифікації та соціальної мобільності. Біля її витоків стояли Р. Спенсер, К. Маркс, Е. Дюркгейм, М. Вебер. У Зомбарт, П. Сорокін, Р. Зіммель, Т. Парсонс, Е.Ч. Хьюз, П. Бурдьє. У Маркса, Спенсера, Дюркгейма переважало сприйняття професії крізь призму категорій розподілу праці та диференціації соціальної діяльності. При цьому завдання дослідження професій неминуче підкорялися логіці їх соціологічної концепції.

Для К. Маркса професія – одиниця конкретної діяльності всередині виробництва на відміну від загального розподілу праці. Розподіл праці починається з відособлення професій [4, с. 15].

Протилежний підхід продемонстрував Г. Спенсер, що сформулював загальні закони еволюції соціальних інститутів. Інститут професій виникає з первинної політико-церковної діяльності. При цьому, до власне професії він відносить лише так звані “вільні професії” – це лікарі та хірурги, танцюристи та музиканти, оратори й поети, актори та драматурги, біографи, історики, літератори, вчені та філософи; судді і законники, вчителі, архітектори, скульптори, живописці тощо [5, с. 374–375]. Різноманітність професій і видів діяльності в промисловості розглядається Дюркгеймом як вираз суспільної диференціації [6, с. 332–333]. У той же час, тільки професійна група може стати одним із тих інститутів, які інтегрують розколоте суспільство. Як зразок він указував на професійні групи адвокатів і суддів, солдатів і викладачів, лікарів і священників, що володіють власною професійною етикою [6, с. 6].

М. Вебера цікавили соціально-історичні аспекти розвитку професій, економічні функції і типи професійного розподілу праці, професійне покликання особи. До складу професій Макс Вебер включає будь-яке заняття, що дає заробіток, а такі ознаки, як постійність заняття, необхідність навчання, рівень кваліфікації, характер застосовуваних здібностей, не є для Вебера обов'язковими ознаками професії (скоріше, це атрибут лише “стабільних” професій). Подібний підхід різко контрастує з сучасним розумінням професії, яке наполягає на обов'язковості її “суспільного визнання” [4, с. 17].

Посткласичний етап в соціології характеризується протистоянням функціоналізму й інтеракціонізму [7, с. 194–195]. У соціології професій школа структурного функціоналізму представлена, перш за все, роботами Т. Парсонса різних років. Багато з них присвячені дослідженню професіоналізму і системи вищої освіти: “Професії і соціальна структура”, “Професії” (стаття для “Міжнародної енциклопедії соціальних наук”), “Американський університет” та ін.

Спочатку в центрі уваги робіт Т. Парсонса знаходилася роль “особистого інтересу” в практиці різних занять. У суперечності із звичайним зображенням ділової людини, професіоналів зазвичай характеризують як тих, хто відмовляється сприймати перевагу актуалізації особистого інтересу. Що ж наближає заняття до професії? Парсонс віддає першість академічній діяльності: “професія в найчистішому вигляді – це академічна професія, професія пошуку та передачі знань. Вона оточена кільцем професій, присвячених докладанню знань до завдань громадського порядку (право), здоров’я (медицина), ефективності державних і приватних організацій (адміністрація), ефективного використання ресурсів поза соціальним середовищем (технологія)” [8, с. 131].

Дослідницькою *метою* є теоретичне обґрунтування та значення професії як одного з критеріїв, статусного показника стратифікації у сучасних суспільствах.

Професійна стратифікація та вплив професії на розвиток особи проаналізовані в працях П. Сорокіна. Його визначення професії в “Системі соціології” близьке до веберівського та відображає, мабуть, прийняті на початку ХХ століття наукові уявлення про суть професії: це “заняття індивіда, що дає йому засоби для існування” [9, с. 353]. Тобто джерело доходу та соціальна функція індивіда пов’язані одне з одним й утворюють в сукупності професію.

Існування професійної стратифікації встановлюється на підставі двох основних груп фактів. Перш за все, очевидно, що певні класи професій завжди становили верхні соціальні страти, в той час як інші професійні групи майже завжди знаходилися біля основи соціального конуса. Важливі професійні класи не розташовуються горизонтально, тобто на одному і тому ж соціальному рівні, а, так би мовити, накладаються один на одного. По-друге, феномен професійної стратифікації виявляється і всередині кожного професійного середовища. Чи візьмемо ми галузь сільського господарства або промисловість, торгівлю або управління, чи будь-які інші професії, зайняті в цих сферах люди стратифіковані на багато рангів і рівнів: від верхніх рангів, які здійснюють контроль, до нижніх, яких контролюють і які за ієрархією підпорядковані своїм “босам”, “директорам”, “авторитетам”, “менеджерам”, “шефам” і т.п. Отже, професійна стратифікація проявляється в цих двох основних формах: а саме у формі ієрархії основних професійних груп (міжпрофесійна стратифікація) та у формі стратифікації всередині кожного професійного класу (внутрішньопрофесійна стратифікація).

У будь-якому суспільстві більш професійна робота полягає в здійсненні функцій організації й контролю та вимагає більш високого рівня інтелекту, що необхідний для її виконання, та в більшій привілейованості групи, в більш високому ранзі, який вона займає в міжпрофесійній ієрархії, і навпаки [9, с. 354–355].

Професія як критерій стратифікації особливої популярності набув, як зазначалося вище, в межах структурно-функціонального підходу, представники якого її розглядали як важливий ресурс, що детермінує соціальну позицію індивіда в індустріальних суспільствах. Професія як статусний показник стратифікації розглядається і в межах так званого реалістичного підходу, найяскравішими представниками якого є Е.О. Райт та Дж. Голдторп. Вони зазначають, що зайнятість і професія стали

одним з найважливіших чинників не лише доходу, але й власності, одним з основних капіталів, який виступає своєрідним маркером, що маскує ефекти всіх вторинних форм капіталів [10, с. 61].

Загалом, при розгляді професії як критерію стратифікації йде мова про ті можливості, які надає та чи інша професійна зайнятість для здобуття інших ресурсів, у першу чергу економічних, і відповідно до цього – про той рівень поваги та престижу, який приписується громадськістю статусно-професійній позиції.

У ХХ ст. проведено ряд досліджень з використання професії як основного стратифікаційного чинника. Е.М. Едвардс запропонував “об’єктивну” соціо-економічну модель класифікації професій, яка базувалася на статистичних даних перепису населення. Шкала Е.М. Едвардса показувала типові відмінності в рівнях освіти та доходу різних категорій працівників. Пізніше на її основі були розроблені складні індекси рівнів освіти та доходу представників різних професій, які активно використовувалися в переписах населення США, Канади, Великої Британії та інших країн з кінця 40-х рр. Підхід демонстрував функціональну та статусну визначеність, доцільність і несуперечливість кожної категорії зайнятих.

Професію як критерій стратифікації використовувала група соціологів на чолі з Р. Ходжем. Дослідники запропонували вимірювати професійні нерівності через рейтинги соціального становища та престижу конкретних професій. Високий рівень стабільності та надійності даних рейтингів дозволяв їх використовувати для вимірювання соціальних дистанцій між цілими класами професій.

П. Блау та О. Данкен у другій половині 60-х рр. розробили ідею інтегрального соціо-економічного індексу професійного статусу (SEI шкали). При побудові даного індексу рейтинг престижу розраховувався на основі даних статистики перепису населення про відсотковий розподіл працюючих чоловіків за рівнем освіти та доходу. В основі складання списку професій лежали критерії доступності та поширеності конкретних професій в суспільстві. На підставі цих даних розраховувалася множинна регресія відсоткового розподілу “дуже високого” і “високого” рейтингів престижу за освітою й доходом. Коefіцієнт множинної кореляції професій як одиниць спостереження на рівні 0,91 свідчив про те, що використання лише двох показників – рівня освіти і доходу – є цілком достатніми для вимірювання рейтингу професій і характеристики соціального становища представників відповідних професій [11, с. 149–150].

Авторами була побудована двозначна рангова шкала від 0 до 96, на якій розмістилися 446 спеціалізованих назв професій (наприклад, інженери-хіміки отримали ранг за шкалою престижу 90–96, авіаційні і промислові інженери – ранг 85-89, а інженери-електрики – 80–84; професори і викладачі вищих навчальних закладів посіли ранг 80–84, тоді як учителі – лише 70–74). Із загалу назв 176 визначали підгрупи класу промислових робітників. Головним досягненням даної роботи стало відкриття того, що розподіл професій значною мірою збігається з відповідним розподілом рівнів доходу, освіти, витрат на споживання, відмінностями у здібностях, політичних орієнтаціях, місцем проживання.

З 70-х рр. ХХ ст. починається справжній соціологічний бум у порівняльному вивченні соціальних статусів за шкалою професійного престижу. Одним з найважливі-

ших результатів стає розробка стандартних міжнародних шкал престижу професій (ISCO), які дозволяють досить надійно вимірювати престиж професій у порівняльних дослідженнях. З 80-х рр. дослідники, враховуючи зміни в професійній структурі західних суспільств, дещо трансформують шкалу (ISKO шкала) [11, с.151].

Розвиток теорії постіндустріального суспільства спричинив значні зміни і в поглядах на соціальну структуру. Так, засновник теорії Д. Белл, серед основних ознак постіндустріального суспільства називає і таку, як зростання класу носіїв знання. Постіндустріальне суспільство засноване на домінуванні знання у всіх сферах життя. Тому в умовах такого суспільства різко зростає роль освіти як критерію стратифікації, який, на думку представників цієї теорії, витісняє інші критерії. Роль освіти в сучасному суспільстві визначається тим, що відбувається технологізація та інтелектуалізація виробництва, а відповідно, з'являються нові професії та вимоги до робочої сили. Представники теорії постіндустріального суспільства вказують на те, що в сучасних суспільствах саме освіта визначає те, яку позицію в соціальній ієрархії займе індивід. Лише "освічені" отримують доступ до відповідальних і добре оплачуваних посад. Такий стан речей може, навіть, привести до ще чіткішої поляризації суспільства, оскільки здобуття освіти потребує значних зусиль, а її якість залежить в основному від особистих здібностей індивідів (знання не можна просто подарувати) [12].

Проте в сучасній соціології висувуються й інші припущення щодо значимості критерію освіти в сучасних суспільствах. Французький соціолог Р. Будон запропонував тезу про "інфляцію" освіти в сучасних розвинутих суспільствах, тобто зменшення ваги освіти, пов'язане з її масовістю. Зростає частка освічених людей, тому освіта перестає бути "дефіцитним" ресурсом. Для того щоб зайняти вищу позицію у суспільстві, потрібно все більше здобувати додаткових "кредитів" (освітніх сертифікатів) [13, с. 74].

Загалом, рівень освіти визначається кількістю років, затрачених на її здобуття. Тому система освіти стає особливим інститутом суспільства, що певною мірою забезпечує відтворення його соціальної структури. Її роль у продукуванні нерівності за критерієм освіти полягає в тому, що через неї відбувається нерівний розподіл культурних ресурсів, що забезпечує підтримку існуючої соціальної нерівності, яка в сучасних суспільствах значною мірою пов'язана з нерівністю у володінні культурними ресурсами.

У сучасних дослідженнях професійної й освітньої стратифікації основна увага звертається, власне, на відтворення стратифікаційної структури через систему освіти як систему перерозподілу майбутніх професійних позицій. Досліджується вплив різноманітних чинників на формування освітньої стратифікації, чинників міжпоколінної мобільності в її межах. Наприклад, Р. Брін та Дж. Голдторп розробили "модель раціональної дії", яка пояснює проблему освітнього та професійного вибору в сучасних суспільствах, а також чинники, які на нього впливають, та як це відображається на соціальній структурі [14].

Розглядаючи освіту та професію як критерії стратифікації, ми можемо говорити про освітньо-кваліфікаційний рівень (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст,

магістр і т.п.); про якість освіти, яка часто пов'язана з рівнем престижності того чи іншого навчального закладу, професії; про спеціалізованість (вузькоспеціалізовані професіонали) та різноплановість освіти (наявність в індивіда освіти за декількома професійними напрямками).

Певний інтерес становлять широко використовувані нині соціостратифікаційні поняття “професіонали”, “фахівці”, “білі комірці” й ін. Чіткий розподіл їх усіх по своїх сутнісних площинах – тобто типах стратифікаційних систем – здатен допомогти розв'язати сумніви про смислові перетини або навіть певні поєднання, що виникають. Наведемо лише деякі приклади можливих поєднань.

Так, поняття “професіонали” (“professionals”) у західних авторів має, принаймні, два сенси. В одному воно позначає тих, хто за наймом, за регулярну платню або винагороду за договором, виконує певну роботу. Його протилежність – поняття “любитель” (наприклад, “професійний музикант” на відміну від “музиканта-любителя”). Інший його сенс повністю схожий з наведеним вище, найбільш поширеним в соціології трактуванням – як позначення людей, які мають професію, що вимагає вищої або повної середньої освіти та спеціального навчання (лікарі, адвокати, бухгалтері і т.п.). У даному випадку поняття “professionals” перекладається як “кваліфіковані фахівці”, відокремлюючи їх при цьому від адміністративно-управлінського персоналу.

У свою чергу, поняття “фахівець” (specialist) іноді вживається в тому ж значенні, що й “експерт” (expert). Це передбачає не просто володіння формальною сертифікацією знань, але й компетентністю, підтвердженою практикою, достатньо тривалою професійною спеціалізацією в певній галузі.

“Службовці” – поняття, що активно використовувалося ще в радянській соціології. Воно стосувалося працівників нефізичної, розумової праці, що одержують фіксований зарібок (зарплату або платню), зокрема частини інтелігенції, яка працює за наймом, за винятком осіб вільних професій. В англійській мові найбільш адекватним такій інтерпретації є поняття “service class”, запроваджене Р. Дарендорфом. Існують й інші, вужчі визначення – *clerc*, *official*, *servant* і ін., які не обов'язково припускають наявність у цих групах службовців вищої або середньої спеціальної освіти. Так, “клерки” (*clerks*) – конторські службовці, що відповідають за ведення документації, вища освіта у яких може бути (особливо на державній службі), а може і не бути. “Чиновники” (*officials*) – “люди, що посідають формальні посади у великих організаціях”, як в урядових, так й іншого типу (фірми, профспілки тощо), від великих до дрібних – в залежності від обсягу владних повноважень у рамках організації. І хоча вони зайняті розумовою працею, спеціальна освіта, особливо, що відповідає галузі фактичної зайнятості, у них є далеко не завжди. “Менеджери” (*managers*) – керівники, адміністратори, організатори виробництва, які також не обов'язково здобули відповідну професійну освіту. У західній літературі немає однозначності й у соціально-професійному складі так званих “білих комірців”. Безумовно, що під такими найменуваннями, зазвичай, розуміють службовців, що працюють за наймом і не мають власності на засоби виробництва.

Зупинимось ще на одному понятті, яке нерідко сприймається у нас практично як прийняте в західній соціології синонімічне позначення інтелігенції, але насправді це

далеко не так. Йдеться про однокореневий термін “інтелектуали”, який там традиційно використовується для позначення людей, що проявили високі інтелектуальні здібності в пізнанні явищ духовної сфери (мистецтві, філософії). За інтелектуалами визнається компетенція створювати етико-філософський дискурс суспільства (“знання про знання”, “думки про думки”). “Інтелектуали” – не просто висококваліфіковані “професіонали” гуманітарної сфери. Функціоналісти особливо виділили їх роль у суспільстві щодо ретрансляції в соціум культурних цінностей (Т. Парсонс, Р. Мертон, Е. Шилз). Причому, названа функція здійснюється далеко не завжди на професійній основі, що ніяк не позначається на її якості. К. Мангейм акцентував увагу на відносній незалежності інтелектуалів і їхньої критичності стосовно панівних світоглядних уявлень. Він вважав їх своєрідними “центрами систематизації” інформації в суспільстві, націленими на оновлення інтерпретації світобудови. Інтелектуалів найчастіше асоціюють з університетським, студійно-художнім, журналістсько-письменницьким середовищем і саме в цьому випадку знаходять спільні риси з інтелігенцією, що розуміється в “несоціологічній”, а “філософській” інтерпретації – як мисляча частина суспільства [15].

Для трансформаційного українського суспільства характерне різке посилення індивідуалізації особистих життєвих практик, ослаблення їх залежності від приналежності людей до великих соціально-професійних формалізованих груп. Той факт, що людина є фахівцем з вищою освітою, кваліфікованим робітником, адміністратором або рядовим службовцем, сам по собі не визначає ні рівня її доходу, ні реального соціального статусу, ні стабільності її матеріального та соціального становища. Індивідуальна ініціатива й індивідуальне везіння перетворюються на вирішальні чинники, що визначають соціальну позицію пострадянської людини. Оскільки “перетворення соціальної структури ...супроводжується руйнуванням одних і виникненням інших підстав групового самовизначення... швидка зміна орієнтації суспільної культури і перехід від моделі соціальної безпеки до моделі соціальної конкуренції не можуть закріпитися без зміни механізмів виживання” [16, с. 92].

Зрозуміло, що в цих умовах соціальна ідентичність індивіда втрачає колишні властивості “зовнішніх” об’єктивних даних, що виступають у вигляді соціального походження, здобутої освіти, формальної професії тощо. Вона стає чимось набутиим або заново підтвердженим (внаслідок власних зусиль або щасливого збігу обставин) і найчастіше нічим не гарантованим надбанням, що потребує захисту. Ця ідентичність є, з іншого боку, показником міри, в якій пострадянська людина вирішує головну свою проблему – проблему адаптації до соціально-економічних умов “дикого капіталізму”, в яких відсутні будь-які інституційні гарантії її матеріального становища й навіть простого виживання. Соціальна ідентичність пострадянської людини – це не стільки самовизначення нею свого стійкого місця в суспільстві, скільки віддзеркалення досвіду та визначення можливих перспектив індивідуального адаптаційного процесу. Саме тому така ідентичність – набагато складніше утворення, ніж самовіднесення до певної страти або групи. Оскільки, вона включає сукупність уявлень і соціальних настанов (атитюдів), що відображають оцінку індивідом своїх можливостей активного або пасивного пристосування до наявних соціальних умов,

його висхідної або низхідної мобільності, або стабілізації своєї ситуації в рамках цих умов. Загалом, ця ідентичність фіксує не стільки місце людини в соціальному просторі, скільки можливості її переміщення в цьому просторі, оцінити які можна, лише зіставляючи їх з можливостями інших індивідів.

Робота, гарантії зайнятості й сама зайнятість з початку 1990-х зайняли чільні позиції в структурі цінностей громадян України, адже без перебільшення можна сказати, що найглибшого “струсу” зазнала саме сфера праці, коли після епохи суцільної зайнятості, де майже кожен працював й інституційно був закріпленим за певним робочим місцем, раптом опинитися без гарантованої роботи і її оплати виявилось для більшості громадян шокуючим соціально-психологічним і матеріальним випробуванням. Пошуки роботи, а точніше, засобів до життя, виклики соціальної адаптації в перехідний період, приватна ініціатива – все загалом призвело до зміни професійного поля трудової сфери, котра за радянських часів переважно формувалася на освітньо-професійній основі.

Починаючи з 1994 р. і першого моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України, коли на значне погіршення стану забезпеченості роботою й гарантій зайнятості 1994 р. вказували 61,8% респондентів, а 17% становили групу тих, для кого умови забезпечення роботою не змінилися, кризова ситуація продовжувала зберігатись до кінця 1990-х, щороку виявляючись найболючішою при оцінці змін у житті, що відбулися за останній рік. Проте починаючи з 2003 р. характер відповідей на зазначене запитання різко змінився, засвідчуючи лише 25,8% таких, для кого умови забезпечення роботою погіршилися, коли 49,1% респондентів визнали їх незмінними. За останні два роки ці позитивні вектори посилювались, виявивши 2006 р. лише 17,4% тих, для кого гарантії зайнятості й забезпечення роботою погіршилися, на тлі 60,1% респондентів, для яких умови забезпечення роботою залишились незмінними. Отже, за період 1994–2006 рр. соціологічно зафіксовано ознаки стабілізації у сфері зайнятості разом із загальними стабілізаційними трендами в країні, хоча варто зазначити, що соціальна напруженість у суспільстві стосовно роботи й зайнятості зберігається на досить високому рівні: за даними 2006 р., загрози безробіття побоюються 64,9% респондентів (84,4% у 1999 р.).

Поміж основних проблемних зон варто зазначити поширення в суспільстві явища невідповідності професійно-освітнього рівня виконуваних робіт: у 2002 р. тільки 30% респондентів вказали на таку відповідність, а в 2006 р. їх виявилось ще менше – 28,2%, тоді як частка працюючих не за фахом зростала й становила вже 32,3% у 2005 р. порівняно з 30% у 2002 р. Водночас третина зайнятих узагалі не в змозі визначитися щодо відповідності своєї роботи наявній професійній освіті. Отже, тенденція невідповідності професійної освіти характеру роботи є наростаючою і не може не викликати занепокоєння чи принаймні дослідницького інтересу з приводу обґрунтованості й перспектив подальшого поширення таких суспільних тенденцій.

По-перше, з соціологічного погляду така тенденція спричиняє “розмивання” професійного поля, професійної культури, руйнації освітньо-професійної структури суспільства як основи соціальної структури. Рівень незадоволеності роботою серед

працюючих не за фахом значно вищий, ніж у працюючих за фахом, і це в свою чергу зумовлює зниження задоволеності своїм становищем у суспільстві.

По-друге, складається враження, що питання попиту та пропозиції на ринку праці не враховуються освітніми закладами, Міністерством освіти та науки України при формуванні освітньої політики в країні, перспектив формування кадрового потенціалу, – адже тільки 28,2% зайнятого населення працює за фахом.

По-третє, цілком закономірно виникає питання щодо якості професійної освіти, рівня її спеціалізації й соціально-економічних обґрунтувань кількості фахово підготовлених кадрів для певних галузей [17, с. 54].

Підводячи підсумки, можна констатувати, що процес трансформації українського суспільства в якісно новий стан підтримується реформуванням усіх соціальних інститутів та, зокрема, процесами, що відбуваються в соціально-професійній підструктурі суспільства. Темпи і якість перетворень цього важливого елементу структури суспільства, перш за все, залежать від рівня професіоналізму людей, що займаються відповідним видом діяльності. Той факт, що професіоналізм передбачає наявність деякої сукупності знань, вмінь і навиків, не викликає сумнівів. Але велике значення має також володіння працівниками відповідними до специфіки трудової діяльності особистісними та діловими якостями, і найголовніше, постійна зацікавленість людини в професійному самовдосконаленні, що сприятиме підвищенню рівня кваліфікації, можливостям кар'єрного росту та закріпленню статусної позиції у суспільстві відповідно до професійно-кваліфікаційного рівня. Підвищення рівня професійної мобільності сприятиме, у свою чергу, переміщенню індивіда по щаблях соціальної ієрархії у висхідному напрямі, оскільки традиційними каналами висхідної мобільності вважаються підвищення освіти, ріст кваліфікації, накопичення професійного досвіду, які відіграють роль сита, що пропускає “наверх” найбільш здібних, знаючих та підприємливих людей. Іншими словами, для ефективного виконання будь-якої ролі (в тому числі і професійної) необхідно не лише знання своїх прав і обов'язків, вміння їх виконувати, але й відповідна, самостійна, творча реалізація своїх функцій носієм цієї ролі.

-
1. Гіденс Е. Соціологія / Пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; Наук. ред. О. Іващенко. – К. “Основи”. – 1999. – 726 с.
 2. Радаев В., Шкаратан О. Социальная стратификация : Учебн. пособие. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 318 с.
 3. Ленуар Р., Мерлье Д., Пэнто Л., Шампань П. Начала практической социологии / Пер. с фр. А.Т. Бикбова, Д.В. Вознесенской, Г.А. Чередниченко. – М.: Ин-т эксперимент. социологии; СПб.: Алетея, 2001. – 410 с.
 4. Александрова Т.Л. Методологические проблемы социологии профессий // Социологические исследования. – № 8. – 2000. – С. 11–17.
 5. Спенсер Г. Синтетическая философия. – К.: Ника-Центр, 1997. – 511 с.

6. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда. Метод социологии. – М.:Наука, 1991. – 574 с.
7. *Кравченко Г.Н.* Концепт профессии в теоретических построениях Т. Парсонса и Э. Хьюза // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць. У 2 т. Т.1. – Х.: Видавн. центр ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2006. – 448 с.
8. *Парсонс Т.* Система современных обществ. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – 270 с.
9. *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
10. Классовое общество. Теория и эмпирические реалии / Под. ред. С. Макеева. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2003. – 258 с.
11. *Куценко О.Д.* Общество неравных. Класовый анализ неравенств в современном обществе. – Х.: Видавн. центр ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2000. – 316 с.
12. *Иноземцев В.* “Расколотаая цивилизация” // Доступно на [www. http://scd.centro.ru/social.htm](http://scd.centro.ru/social.htm)
13. *Будон Р.* Место беспорядка. Критика теорий социального изменения / Пер. с франц. М.М. Кириченко; – М.: Аспект Пресс, 1998. – 284 с.
14. *Breen R., Goldthorpe J.* Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory // *Rationality & Society*, 1997. – № 9. – P. 275–305.
15. *Степанова О.К.* Понятие “интеллигенция”: судьба в символическом пространстве и во времени // Социол. исследования. – 2003. – № 1 // Доступно на <http://www.nir.ru/socio/sci-publ/socis.htm>
16. *Мостовая И.В.* Социальное расслоение: символический мир метаигры. – М. – 1996. – 196 с.
17. *Іващенко О.* Зайнятість і професійна освіта: до питання взаємо відповідності // Українське суспільство 1992–2006: Соціол. моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – 578 с.